

9 ARCHIVY A MUZEA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V rámci kapitoly se student v základních obrysech seznámí s vývojem a organizační stránkou českého archivnictví a muzejnictví. Objasněny budou pojmy jako archivní fond a muzejní sbírka, uživatel studijní opory se seznámí s fyzickými i elektronickými pomůckami, s jejichž pomocí historik v archivu vyhledává informace.

CÍLE KAPITOLY

- seznámit se s historií a organizační strukturou českého archivnictví a muzejnictví
 - osvojit si pojmy archivní fond a muzejní sbírka
 - přiblížit si druhy archivních pomůcek
 - dozvědět se, jaké typy fondů jsou uloženy v archivech dle organizační struktury
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

90 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

archiv; muzeum; fond; sbírka; pomůcka; inventář; katalog

9.1 Archivy

Archivy patří spolu s muzei (včetně galerií, kterýžto pojem představuje v českém prostředí synonymum pro muzea umění) a knihovnami mezi tzv. paměťové instituce, jež hrají podstatnou roli v ochraně a zpřístupňování movitého kulturního dědictví. V archivech je současně uložena většina písemných pramenů, jejichž prostřednictvím zkoumá historik minulost (a píše dějiny). Z pohledu státu je **archiv** „instituce, která slouží k ukládání archiválií

a péči o ně a která disponuje akreditací vydanou Ministerstvem vnitra nebo je zřízena zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů“.²¹ Archivy tudíž dle definované věcné a územní příslušnosti shromažďují, uchovávají, ochraňují a zpřístupňují (převahou) písemné, ale i zvukové, obrazové, filmové apod. dokumenty vzniklé z činnosti právnických nebo fyzických osob – tzv. **původců**. Materiál tvoří v rámci archivu specifické ukládací soubory, tzv. **archivní fondy** (vznikly výběrem z dokumentů původců) a **archivní sbírky** (vznikly záměrnou sbírkotvornou činností bez ohledu na jejich původce). Mezi archivní fondy patří například fondy jednotlivých úřadů, orgánů veřejné správy, soudů, firem, spolků a významných osobností. Příkladem archivních sbírek mohou být sbírky matrik, sbírky map a plánů, pohlednic a podobně. Orientace v materiálu uloženém v archivu je možná díky **archivním pomůckám** sestavovaným archiváři. Rozlišujeme tři skupiny archivních pomůcek:

- **referenční**

- *průvodce po archivu*: poskytuje orientační přehled o materiálu uloženém v archivu; soubor popisů jednotlivých fondů (sbírek) se základními údaji o původci, stavu dochování, možnostech využití atd.
- *soupis fondů*: nabízí přehled fondů z jednoho či více archivů s údaji o jejich názvech a uložení
- *popis fondu*: obsahuje informace o obsahu, původci, rozsahu, stavu dochování, zpracování a možnostech využití
- *edice*: textová nebo obrazová reprodukce dokumentu podle předem stanovených pravidel

- **základní**

- *manipulační seznam*: archiválie sice uspořádané, ale neinventarizované (má prozatímní charakter)
- *dílčí inventář*: vypracován pro uzavřenou část archivního souboru, který nebyl prozatím jako celek završen a zcelen (např. proto že část písemností je ještě ve spisovně úřadu)
- *inventář*: nejrozšířenější archivní pomůcka, zakládán pouze k uzavřeným archivním fondům. Obsahuje úvod s důležitými informacemi o původci fondu, o vývoji a dějinách archivního souboru, vlastní záznamy postihují

²¹ Srov. sekci „Základní pojmy“ na Národním archivním portálu (<https://portal.nacr.cz/cro/zakladni-archivni-pojmy/>) [cit. 1.8.2024].

všechny inventární jednotky fondu (heslovité popisy obsahu, datace, uložení v podobě čísel kartonů, inventárních čísel nahrazovaných dle nových pořádacích pravidel tzv. referenčními čísly); rejstříky

- *katalog*: pořizuje se pouze pro významné fondy či jejich části, obsahuje podrobné registry písemností

- **speciální**

- *rejstřík*: abecedně uspořádaný jmenný (osobní, místní) a věcný ukazatel sloužící k orientaci v obsahu archivního souboru
- *tematický rejstřík*: abecedně uspořádaný jmenný (osobní, místní) a věcný ukazatel sestavený vymezenému tématu z jednoho nebo více fondů
- *tematický katalog*: katalogizační záznamy archiválií k vymezenému tématu z jednoho nebo více fondů
- *soupis archiválií*: obsahové záznamy k vymezenému tématu z jednoho nebo více archivních fondů s přesnými údaji o uložení

Archivní pomůcky jsou většinou uloženy v příslušných archivech ve formě strojopisů, aktuálně však bývají rovněž digitalizovány (ačkoli postup digitalizace a veřejné prezentace digitalizátů je v rámci archivní sítě nanejvýš rychlý), resp. vznikají nové pomůcky též přímo v elektronické podobě. Archivní soustava spadá kompetenčně do gesce ministerstva vnitra. Digitální badatelný státních archivů a archivů územních samosprávných celků, ale též základní informace o archivech vysokých škol, jiných specializovaných archivech (kam náleží např. Archiv kanceláře prezidenta republiky, Archiv poslanecké sněmovny, Archiv senátu, Vojenský historický archiv, Archiv Českého rozhlasu, Archiv České televize apod.), soukromých archivech atd. lze jednoduše dohledat za pomoci centrální webové aplikace **Archiválie na dosah** (<https://portal.nacr.cz/cro/pro-badatele/>) umístěné na **Národním archivním portálu**. Zde si je také možné učinit představu o konkrétních archivních fondech uložených v tom kterém typu archivu.

Archiválie jsou tedy psané, obrazové nebo zvukové prameny, které vznikly ze soustavné organické činnosti svých původců (ti je však již ve svých živých spisovných nepotřebují nebo, jako je tomu v případě úřadů starého českého státu, neexistují), a které byly vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byly vzaty do evidence archiválií; patří sem i hmotné prameny úzce související s fondem či sbírkou (např. pečetidla, razítka či prapory). Archiválie evidované na území České republiky tvoří **Národní archivní dědictví** (NAD), do konce roku 2004 zvané Jednotný archivní fond (JAF).

Obrázek 32: Digitální archiv Zemského archivu v Opavě, lídra na poli archivní digitalizace

9.1.1 NÁRYŠ DĚJIN ARCHIVŮ A ARCHIVNICTVÍ (SVĚT)

Doklady existence archivů sahají již do starověku. A rchivy existovaly v už sumerských městech a později ve starověkém Řecku i Římě (nechyběl centrální archiv, registra císařské kanceláře, ale také archivy měst). Středověk se nesl ve znamení kontinuity s antikou, pokud šlo o kancelářskou tradici (registra v císařské i papežské kanceláři, analogicky pak i u dvorů jiných monarchů), archiv v pravém slova smyslu však ještě neexistoval.

Poprvé došlo k systematickému shromažďování veškerého archivního materiálu na jednom místě ve Španělsku, ve městě Simancas. Stalo se tak roku 1540 z rozhodnutí Karla V. († 1558), centralizovaný archiv byl pak výrazně rozšířen za vlády jeho syna Filipa II. († 1598). V té době se také objevili první archivní teoretikové jako **Jakob von Ramingen** († po 1582) a **Baldassare Bonifacio** († 1659), který v díle *De Archivis liber singularis* jako první použil termínu „archiv“ namísto původního „registratura“.

V roce 1794 přijalo francouzské Národní shromáždění zvláštní archivní zákon, podle něhož měly archivy sloužit nejen jako právní báze pro své držitele, ale měly být napříště otevřeny rovněž vědeckému bádání. Současně bylo nařízeno shromažďovat starší archivní materiál na úrovni nižších správních jednotek, které podléhaly pařížskému mocenskému centru, a dohlížet na nestátní archivy. Tento přístup ovlivnil dění v celé Evropě, šířila se představa, že archivy nemají jen praktickou (technickou) funkci, ale že jsou základem pro vědeckou práci a mají hlubší kulturní význam. O století později (roku 1891) si profesní spolek holandských archivářů vytkl za cíl vytvořit moderní systém zpracování archiválií,

což ve svých důsledcích vyústilo v nové vědecké pojetí archivnictví. Globálně přitom došlo k prosazení dvou klíčových, dodnes platných zásad:

- archiv má být vnímán jako organický celek, který vzniká podle pevných pravidel z činnosti úřadů
- materiál v archivu má být pořádan tak, aby byly zachovány organicky vzniklé soubory archiválií vzešlé od jednoho původce (provenienční princip)

9.1.2 NÁRYS DĚJIN ARCHIVŮ A ARCHIVNICTVÍ (ČESKÉ ZEMĚ)

Počátky archivů v českých zemích jsou úzce spjaty s činností institucí, které zajišťovaly správní organizaci, přičemž první (proto)archivy vznikaly především v rámci panovnické kanceláře, která vydávala a přijímala listiny, jež bylo třeba uchovávat na bezpečném místě. Původně snad byly listiny ukládány na Vyšehradě, od druhé poloviny 13. století v sakristii chrámu sv. Víta na Pražském hradě. K významné změně došlo za vlády Karla IV. († 1378), kdy se v podstatě privátní archiv českých panovníků začal proměňovat v archiv státní (České koruny). Vedle panovnického archivu vznikaly navíc pozvolna archivy církevní a stavovské, později archivy měst, patrimoniální či univerzitní.

Středoevropská habsburská monarchie dlouho postrádala centrální archivy – ty vznikaly de facto až v polovině 18. století (do té doby bylo ukládání významných dokumentů centrální povahy organizováno na úrovni jednotlivých zemí). V roce 1749 byl ve Vídni zřízen Tajný archiv (později známý jako Domáci, dvorský a státní archiv – Haus-, Hof- und Staatsarchiv), kam byl soustředěn nejvýznamnější materiál ze všech habsburských zemí, včetně listin českého korunního archivu. Tento archiv postupně převzal materiály centrálních úřadů soustátí a bývalých císařských institucí a stal se hlavním archivem.

V roce 1763 byl zřízen guberniální archiv v Čechách, kde byly uloženy písemnosti ústředních úřadů České koruny (tedy české kanceláře a komory) a Českého království (tedy gubernia, místodržitelství apod.). Od poloviny 19. století tento archiv fungoval jako místodržitelství archiv a po vzniku samostatné Československé republiky jako archiv ministerstva vnitra. Vedle guberniálního archivu vznikl na konci 18. století také stavovský archiv (tedy archiv zemské samosprávy), jenž nesl od roku 1862 název Archiv země české.

Na Moravě a ve Slezsku převzaly původní stavovské archivy v Brně a Opavě také funkci místodržitelství archivů, čímž vznikl zemský archiv moravský v roce 1839 a zemský archiv slezský v roce 1901. V roce 1846 byl založen archiv zemského, dnešního Národního muzea, který se soustředil na shromažďování archiválií od nestátních institucí a jednotlivců. V roce 1894 byla zřízena Archivní rada při Ministerstvu vnitra ve Vídni, která dohlížela na archivy, včetně městských a patrimoniálních.

Po druhé světové válce došlo k zásadním proměnám archivnictví. V roce 1954 byl přijat zákon o archivnictví, kterým byl zřízen Jednotný archivní fond (JAF). Tento zákon ukládal úřadům, institucím, zemědělským a průmyslovým podnikům povinnost odevzdávat agendu

státním archivům po uplynutí určité doby. Sloučením Ústředního archivu ministerstva vnitra a Archivu země české (a později i Ústředního zemědělsko-lesnického archivu) vznikl Státní ústřední archiv v Praze, který od roku 2005 nese název Národní archiv. Po zavedení krajského zřízení v roce 1949 byly postupně zřizovány krajské archivy (označované jako státní, později oblastní), přičemž jejich funkci začaly plnit i bývalé zemské archivy v Brně a Opavě. Od počátku 50. let byly budovány také okresní archivy. Vznikla tak architektura archivní sítě, jak ji v hlavních rysech známe dodnes. Tento proces byl doprovázen konfiskacemi, zestátněním a centralizací.

9.1.3 ORGANIZACE ČESKÉHO ARCHIVNICTVÍ

Jak již bylo řečeno, spadají v České republice archivy do gesce ministerstva vnitra, resp. Odboru archivní správy a spisové služby. Odbor řídí výkon státní správy v oblasti archivnictví, zajišťuje ochranu a evidenci národního archivního dědictví (NAD), vede evidenci archivů, muzeí, knihoven, galerií, památníků, vědeckých ústavů a vysokých škol, v nichž jsou uloženy archiválie, či např. rozhoduje o akreditaci archivů. Česká archivní síť je vystavěna hierarchicky. Centrální postavení má **Národní archiv** (<https://www.nacr.cz/>), jenž je také archivem největším. Uchovává archiválie bývalých i současných centrálních úřadů a institucí českého státu (česká kancelář, česká komora, ale např. i materiály ÚV KSČ) a fondy zemské provenience pro Čechy (České království). Pečuje též o fondy církevních institucí z Čech, nejvýznamnějším fondem je pak Archiv České koruny.

Druhé nejvyšší patro archivní sítě reprezentují **státní oblastní archivy** – v Čechách se sídly v **Praze** (<https://www.soapraha.cz/>, pro Středočeský kraj), **Třeboni** (<https://www.cesearchivity.cz/>, pro Jihočeský kraj), **Plzni** (<https://www.soaplzen.cz/>, pro Karlovarský a Plzeňský kraj), **Litoměřicích** (<https://www.soalitomereice.cz/>, pro Liberecký a Ústecký kraj) a **Hradci Králové** (<https://vychodoceskearchivity.cz/>, pro Pardubický a Královéhradecký kraj); na Moravě a ve Slezsku plní roli státních oblastních archivů **Moravský zemský archiv v Brně** (<https://www.mza.cz/>, pro kraje Jihomoravský, Vysočina a Zlínský) a **Zemský archiv v Opavě** (<https://www.archives.cz/web/>, pro kraje Moravskoslezský a Olomoucký). Ve státních oblastních archivech lze hledat fondy šlechtických rodů (výjimečným souborem je archiv Rožmberků v třeboňském archivu), velkostatků (včetně pozemkových knih), církevních institucí, krajských úřadů, policejních úřadů, krajských soudů, státních zastupitelství, finančních ředitelství, obchodních a živnostenských komor, zemědělsko-lesnické fondy a fondy průmyslových podniků, matriky, či např. fondy spojené s agendou spolků. Moravský zemský archiv v Brně a Zemský archiv v Opavě uchovávají navíc státní a samosprávné fondy příslušných zemí, fondy politické, policejní, soudní a finanční zemské správy, písemnosti místodržitelství, zemského Národního výboru, katastry a zemské desky a jiné knihy vedené u zemských soudů.

V rámci **státních okresních archivů** jsou deponovány fondy obcí (vesnic i měst), fondy okresní správy, okresních soudů či farních úřadů. Od roku 2002 ztratily právní subjektivitu a staly se součástí územně příslušných oblastních, resp. zemských archivů jako jejich specifická regionální (okresní) pracoviště.

Souběžně s výše načrtnutou sítí existují další typy archivů, nad nimiž vykonávají funkci metodického dohledu územně příslušné státní oblastní archivy, resp. oba zemské archivy se sídly v Brně a Opavě. Jedná se o **archivy územně samosprávných celků**, mezi něž se počítá Archiv hlavního města Prahy a dále Archiv města Brna, Archiv města Ostravy, Archiv města Plzně a Archiv města Ústí nad Labem. Tzv. **specializované archivy**, jichž jsou v současné době více než tři desítky, pečují o archiválie vzniklé z činnosti svých zřizovatelů (či jejich předchůdců), resp. o archiválie získané darem či koupí – disponují jimi např. Kancelář prezidenta republiky, Poslanecká sněmovna a Senát, Ministerstvo zahraničních věcí, Ministerstvo obrany (pod názvem Vojenský historický archiv), Akademie věd České republiky, Český úřad zeměměřičský a katastrální, Česká národní banka, Česká televize, Český rozhlas, Národní knihovna, Národní muzeum, Národní technické muzeum, Národní galerie, Literární archiv Památníku národního písemnictví, jednotlivé veřejné vysoké školy či např. významné podniky.

Specifickou skupinu reprezentují rovněž **bezpečnostní archivy**, tedy archivy, jež uchovávají archiválie z dokumentů vzniklých z činnosti zřizovatelů, u nichž ještě nebyl zrušen stupeň utajení. Jedná se např. o archivy Bezpečnostní informační služby, Národního bezpečnostního úřadu, Vojenského zpravodajství nebo policie. Společným znakem archivů tohoto typu je, že nejsou otevřeny badatelům, resp. děje se tak až po zrušení stupně utajení, kdy jsou předány do příslušných archivů (např. do státních oblastních archivů či do archivu národního). I pak ovšem může být přístup do těchto fondů odepřen. Samostatnou instituci mezi veřejnými archivy reprezentuje **Archiv bezpečnostních složek** založený roku 2008 a řízený Ústavem pro studium totalitních režimů. Motivací vzniku archivu byla snaha umožnit zpřístupňování dokumentů represivních složek z období nacistické a zejména komunistické totality (uchovává fondy a sbírky vzniklé z činnosti bezpečnostních složek, KSČ a organizací Národní fronty působící v bezpečnostních složkách). Od 1. ledna 2030 se Archiv bezpečnostních složek ze zákona stane součástí Národního archivu.

Obrázek 33: Depozitáře Zemského archivu v Opavě

V neposlední řadě existují v České republice různorodé **soukromé archivy** – ty mohou působit jako archivní instituce, pokud jim byla udělena příslušná akreditace. Jedná se o archivy firem (např. Škoda auto, Arcelor Mittal či Plzeňský prazdroj), dále o Všeodborový archiv, Archiv ČSSD, Archiv Židovského muzea atd.

9.1.4 ARCHIVY V ZAHRANIČÍ

Většina archivních institucí se vlivem historického vývoje nachází v Evropě, stejně tak jako množství zachovalých archiválií. V následujícím (nutně velmi stručném) přehledu vybíráme ty ze zahraničních archivů, u nichž lze předpokládat vyšší důležitost pro studium českých dějin. Na prvním místě je třeba zmínit **archivy mezinárodních institucí**: Organizace spojených národů (OSN, se sídly v Ženevě a v New Yorku), Organizace pro hospodářskou soutěž (OECD, Paříž), Mezinárodní organizace pro vzdělávání, vědu a kulturu (UNESCO, Paříž), archiv Mezinárodního červeného kříže a červeného půlměsíce (Ženeva), ale i archiv při Severoatlantické alianci (NATO, Brusel) či Mezinárodním měnovém fondu (MMF, New York). Např. Evropský univerzitní institut ve Florencii spravuje Historické archivy Evropské unie (materiály Evropského parlamentu, Evropské komise, Rady ministrů..., dokumenty proevropsky orientovaných hnutí a organizací). Z jednotlivých „národních“ archivů, v nichž jsou uloženy prameny důležité pro poznání minulosti českých zemí, jmenujme alespoň:

- *Slovenský národný archiv* (Bratislava, <https://www.minv.sk/?sna>)
- *Magyar Nemzeti Levéltár* (Budapešť, <https://mnl.gov.hu/>)
- *Österreichisches Staatsarchiv* (Vídeň, v jeho rámci se nacházejí klíčové archivy pro dějiny střeoevropské habsburské monarchie, tedy Domáci, dvorský a státní archiv, Válečný archiv, Všeobecný správní archiv a Archiv finanční a dvorské komory, <https://www.oesta.gv.at/>)
- *Das Bundesarchiv* (s hlavním sídlem v Koblenz, největší pracoviště se však nachází v Berlíně <https://www.bundesarchiv.de/DE/Navigation/Home/home.html>)
- *Archiwum Głównie Akt Dawnych* (Varšava, <https://agad.gov.pl/>)
- *Archiwum Akt Nowych* (Varšava, <https://www.aan.gov.pl/>)
- *Archivio apostolico Vaticano* (Vatikán, tradičně se užívá i názvu Tajný apoštolský archiv, <https://www.archivioapostolicovaticano.va/content/aav/en.html>)

9.2 Muzea a galerie

Dle aktuálně platné definice Mezinárodní muzejní rady (ICOM) je muzeum „stálá nezišková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné podněty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí“.²² Zatímco archivy a knihovny se soustřeďují na uchovávání věcí, jež nesou zprostředkovanou informaci (např. vzpomínky na dobu určité války), muzea jsou vyhrazena předmětům autentickým majícím charakter přímého svědectví (zbraň z dané války). Archivy získávají a uchovávají materiál územně příslušných původců (zjednodušeně řečeno, je jim z jejich strany automaticky posílán), muzejní fond se ovšem rozrůstá samostatnou akviziční politikou, jež odpovídá zaměření a dlouhodobé koncepci instituce.

Jádrem muzea je **muzejní sbírka**. Jedná se o soubor předmětů, které mají určitou hodnotu vyplývající z jejich reálné podstaty (materiál, počet dochovaných kusů), ze společenských konvencí nebo ze spojitosti s osobou majitele. Základní okruh činnosti muzejních institucí vyplývá z jejich definice: získávání (sběrem, koupí, darem), uchovávání (konzervace), zkoumání a prezentace (dlouhodobé expozice, časově omezené výstavy, publikace) sbírkových předmětů. Tyto aktivity jsou kumulovaně označovány za **sbírkotvornou činnost** muzea.

Muzejní sbírky jsou zpravidla primárně určeny široké veřejnosti, nikoli badatelům-odborníkům (v tomto ohledu je funkce muzea sekundární). Každý předmět, aby se stal předmětem muzejním, musí projít specifickým muzealizačním (dokumentačním) procesem, od selekce/výběru, přes tezuraci/evidenci a uložení/uchování až ke komunikaci/prezentaci. Muzealizace je tudíž procesem zjišťování a uchovávání souvisejících informací o sbírkovém předmětu.

Kořeny specificky muzejního fenoménu lze spatřovat již v antickém starověku (starořecké tezaury) a navazovalo na něj i sběratelství středověké a raně novověké se svými kunstkomorami a kabinety. Jedním z přímých předchůdců muzeí, jak tento pojem chápeme dnes, tedy ve smyslu veřejné služby, bylo *Ashmolean Museum* v anglickém Oxfordu otevřené (ovšem primárně pro potřeby studentů) v roce 1683. Roku 1753 bylo veřejnosti zpřístupněno londýnské *British Museum*, následovaly roku 1773 francouzské královské sbírky v Louvru, roku 1781 nastoupený trend následovala i císařská galerie ve Vídni. K mimořádnému rozvoji veřejného muzejnictví docházelo zejména v průběhu druhé poloviny 19. století. Rychle se prohlubovala specializace muzejních institucí, budovány byly čistě muzejní komplexy jako např. *Museumsinsel* v Berlíně či *Alte Pinakothek* v Mnichově.

²² Definice přijatá na generální konferenci ICOM v Praze roku 2022 je přístupná na stránkách ICOM National Committee Czech Republic, <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzea/> [cit. 2.8.2024].

V roce 1946 zahájila činnost zmiňovaná Mezinárodní muzejní rady (ICOM, International Council of Museums) se sídlem v Paříži jakožto ústřední muzejní (muzeologická) organizace. Dnes tato instituce pod správou UNESCO sdružuje přibližně 20.000 muzeí z celého světa. Národní muzejní organizace členských států Evropské unie pak vytvořily tzv. NEMO (The Network of European Museum Organisations).

9.2.1 VÝVOJ A ORGANIZACE ČESKÉHO MUZEJNICTVÍ

Nejstarší muzeum v českých zemích založil pro potřeby gymnaziální výuky v Těšíně na přelomu 18. a 19. století katolický kněz a historik **Jan Leopold Šeršnik** († 1814, polsky Szersznik, německy Scherschnik). Veřejnosti byly jeho sbírky zpřístupněny od roku 1802. Muzeum existuje dodnes, leží však v hranicích Polské republiky. Za nejstarší muzeum na území České republiky se proto označuje Slezské zemské muzeum, které odvozuje zakladatelskou tradici od **Gymnaziálního muzea v Opavě**, jež zahájilo činnost roku 1814 a u jehož zrodu stáli mimo jiných osobností opavský purkmistr Johann Joseph Schössler († 1834), topograf Faustin Ens († 1858) a přírodovědec Franz Mückusch († 1837). Roku 1817 následovalo na zemském principu budované **Františkovo muzeum v Brně**, na něž se odkazuje dnešní Moravské zemské muzeum, a roku 1818 **Vlastenecké muzeum v Praze**, od něhož vede přímá linka k dnešnímu Národnímu muzeu.

V mnoha ohledech zlatou érou českého muzejnictví bylo období 60. až 90. let 19. století, kdy v českých zemích vznikala řada muzejních spolků na české i německé straně rozjitřené národnostní hranice. Povstal i fenomén uměleckoprůmyslových muzeí. Významnou stimulační roli sehrála Československá národopisná výstava z roku 1895, neboť v průběhu její přípravy bylo shromážděno množství budoucích sbírkových předmětů a muzejnictví posílilo rovněž organizačně. Roku 1888 došlo k založení **Společnosti přátel starožitností**, s níž se pojí počátky nadregionální organizace muzejnictví. Roku 1900 zahájil činnost Svaz rakouských uměleckoprůmyslových muzeí, o pět let později vznikl Svaz německo-moravských místních muzeí. Roku 1919 došlo k založení zastřešující profesní organizace Svaz československých muzeí vlastivědných (později přejmenovaného na **Svaz českých muzeí**). Jedním z deklarovaných cílů snah na poli organizace práce bylo přitom sjednocování standardů muzejní činnosti.

Na Svaz českých muzeí navázal roku 1968 **Svaz československých muzeí** a nakonec v roce 1990 **Asociace muzeí a galerií České republiky** (ve zkratce AMG, <https://www.cz-museums.cz/web/amg/titulni>) coby zastřešující profesní organizace, která funguje dodnes. Od roku 2000 je v platnosti zákon 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy, jenž nově definoval podmínky péče o sbírky a určil zásady evidence sbírkových předmětů. Mimo jiné došlo ke zřízení **Centrální evidence sbírek** (CES, <https://www.cesonline.cz/arl-ces/cs/index/>), která je veřejnosti přístupným informačním systémem.

K nejvýznamnějším muzejním institucím, které ve svých depozitářích spravují podstatnou část sbírkového fondu, se v kontextu České republiky řadí:

- *Národní muzeum* (Praha, <https://www.nm.cz/>)
- *Národní technické muzeum* (Praha, <https://www.ntm.cz/>)
- *Národní zemědělské muzeum* (Praha, <https://www.nzm.cz/>)
- *Uměleckoprůmyslové muzeum* (Praha, <https://www.upm.cz/>)
- *Moravské zemské muzeum* (Brno, <https://www.mzm.cz/>)
- *Slezské zemské muzeum* (Opava, <https://www.szm.cz/>)
- *Národní muzeum v přírodě* (Rožnov pod Radhoštěm, Příkazy, Hlinsko, Zubrnice, <https://www.nmvp.cz/>)
- *Národní galerie* (Praha, <https://www.ngprague.cz/>)
- *Moravská galerie* (Brno, <https://moravska-galerie.cz/>)

Česká republika se nadto historicky vyznačuje hustou sítí regionálních muzeí spravovaných různými zřizovateli. Mezi typově specifická muzea se pak řadí např. *Židovské muzeum v Praze* (Praha, <https://www.jewishmuseum.cz/>) nebo *Muzeum romské kultury* (Brno, <https://www.rommuz.cz/cs/>).

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Definuj pojem archiválie.
 2. Co je to provenienční princip v archivnictví?
 3. Jaký je rozdíl mezi archivním inventářem a archivním katalogem?
 4. Které muzeum v hranicích současné České republiky je považováno za nejstarší?
-

SAMOSTATNÝ ÚKOL

V kterém archivu byste hledali prameny k dějinám Vaší obce? Jaká jsou v okolí místa, kde žijete, aktivní muzejní instituce?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V rámci kapitoly došlo k základnímu představení vývoje a organizační stránky českého archivnictví a muzejnictví. Výklad byl současně zasazen do obecnějšího kontextu dějin archivů a muzeí, resp. jejich předchůdců. Definovány byly pojmy jako archivní fond a muzejní sbírka, uživatel studijní opory se seznámil s pomůckami, s jejichž pomocí historik v archivu vyhledává informace (a to včetně aktuálně budovaných webových portálů).

ODPOVĚDI

1. Archiválie jsou psané, obrazové nebo zvukové prameny, které vznikly ze soustavné organické činnosti svých původců, a které byly vzhledem k trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány k trvalému uchování.
2. Provenienční princip je zásadou, podle níž má být materiál v archivu uspořádán vždy tak, aby byly zachovány organicky vzniklé soubory archiválií vzešlé od jednoho původce.
3. V obou případech se jedná o archivní pomůcku. Rozdíl je dán mírou podrobnosti záznamu, v tomto ohledu jde katalog do mnohem větší hloubky.
4. Nejstarším muzeem v České republice je Slezské zemské muzeum.

DALŠÍ ZDROJE

- Bartoš, Josef – Chobot, Karel: *Úvod do archivnictví pro historiky*, Olomouc: Univerzita Palackého 2000.
- Borovský, Tomáš – Dvořák, Tomáš a kol.: *Úvod do studia dějepisu. Díl 1 a 2*, Brno: Masarykova univerzita 2014.
- Holec, František: *Archiv hlavního města Prahy. Kapitoly z dějin 1851–2001*, Praha: Scriptorium 2006.
- Kesner, Ladislav: *Marketing a management muzeí a památek*, Praha: Grada 2005.
- Kesner, Ladislav: *Muzeum umění v digitální době*, Praha: Národní galerie v Praze 2000.
- Kravar, Zdeněk: *Das Reichsarchiv Troppau. Die NS-Etappe in der Geschichte des Archivwesens in tschechisch Schlesien*, Hamburg: Kovač 2014.
- Ledvinka, Václav: *Archiv na křižovatce. Úložiště, úřad, vědecký ústav, kulturní instituce? Historická reflexe o Archivu hlavního města Prahy*, In: Městské archivy &

městští archiváři, eds. Jana Čermáková – Radana Červená – Hana Jordánková – Ludmila Sulitková, Brno: Statutární město Brno 2010, s. 79–104.

- Sklenář, Karel: *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha: Paseka 2001.
 - Sovadina, Miloslav: *Dějiny okresního archivu Česká Lípa*, Ústí nad Labem: Albis international 1997.
 - Stellner, František a kol.: *Úvod do studia historie*, Praha: Karolinum 2023.
 - Šamberger, Zdeněk: *Archivně teoretické názory u nás po r. 1918. (Stav a vývoj)*, Sborník archivních prací 20, 1970, č. 1, s. 3–56.
 - Šamberger, Zdeněk: *Československé archivnictví po roce 1918. Stav a organizační vývoj*, Sborník archivních prací 18, 1968, č. 1, s. 3–85.
 - Šamberger, Zdeněk: *Československé archivnictví po roce 1945*, Sborník archivních prací 18, 1968, č. 2, s. 321–362.
 - Špět, Jiří: *Přehled vývoje českého muzejnictví I (do roku 1945)*, Brno: Masarykova univerzita 2003.
 - Štouračová, Jiřina: *Úvod do archivnictví*, Brno: Masarykova univerzita 1999.
 - Velička, Tomáš: *Archivnictví jako profese? Úvahy nad definicí oboru v českých zemích v letech 1918–1938*, Sborník archivních prací 73, 2023, č. 1, s. 184–221.
 - Waidacher, Friedrich: *Príručka všeobecnej muzeológie*, Bratislava: Slovenské národné múzeum 1999.
-